

VESTIGII ALE TRECUTULUI MĂNĂSTIRESC ÎN ȚARA FĂGĂRAȘULUI

Aurel Dragne

Prima mențiune care trebuie făcută atunci când dorim să vorbim despre trecutul mănăstirilor românești din Țara Făgărașului este una de natură practică: puținătatea sau chiar lipsa pe alocuri a izvoarelor și a surselor de informare. Insuficiența acestora este explicabilă dacă avem în vedere că majoritatea așezămintelor monahale din acest spațiu erau lăcașuri modeste ca proporții și înzestrare materială: *„Fiind lipsite de domenii considerabile, caracteristice în alte zone, ele au ocolit aproape în întregime interesul documentelor de dinaintea secolului al XVIII-lea, rămânând în conul de umbră creat de neimplicarea lor în segmentele social-economice ale vieții provinciei”*¹.

Lipsa unor documente clasice pentru acest segment al istoriei ecleziastice a Țării Făgărașului îl determină pe cel interesat să facă apel și la alte izvoare, cum ar fi cele cartografice, arheologice sau lingvistice care dobândesc în acest context o importanță deosebită.

Spre deosebire de celelalte „țări” intracarpătice, Țara Făgărașului se confruntă cu o penurie a documentației, cel puțin pentru veacurile XIII-XVI. Totuși, puținele documente care au ajuns până la noi oferă date importante privind raporturile Țării Făgărașului cu Regatul maghiar și Țara Românească, despre satele și evoluția patrimonială a acestora, structurile sociale și instituțiile țării².

Referitor la mănăstirile românești din Țara Făgărașului, trebuie remarcat faptul că pentru perioada care precede secolul al XVII-lea există doar un document, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, potrivit căruia, în mod indirect, se poate trage concluzia că existau astfel de așezăminte în zonă. Este vorba de hrisovul din anul 1391 emis la curtea domnitorului Țării Românești, Mircea cel Bătrân, prin care se dăruia boierului egumen Stanciu și fratelui acestuia Călin, satul Scorei din Țara Făgărașului³.

Cu toate că documentul de mai sus nu amintește de prezența în hotarul satului Scorei a vreunei mănăstiri, titulatura de egumen a boierului Stanciu trebuie pusă în legătură cu existența unui asemenea așezământ. Un boier cu numele Stanciu și mai mulți urmași ai lui apar frecvent în documentele de secol XVI-XVII⁴, dar mănăstirea din hotarul Scoreiului este amintită în mod explicit abia la sfârșitul primei jumătăți a secolului al XVIII-lea⁵.

Următoarele știri documentare ne parvin abia din urbariile Țării Făgărașului din veacul al XVII-lea. În urbariul satelor Breaza și Sâmbăta de Sus din 11 august 1632, în legătură cu regimul apelor celei din urmă localități se menționează că *„Au și o apă curgătoare foarte bună care în ungurește se cheamă apa Mănăstirii Sâmbăta”*⁶. Într-un alt urbariu întocmit peste 5 ani, știrile privind mănăstirea devin și mai concludente. În satul Sâmbăta de Sus, printre preoții români este înscris și popa Albul despre care se specifică *„Are casa și boieritul pe partea lui Nemeș Thamas [...] și el s-a făcut călugăr și se spune că locuiește când aici, când la mănăstire”*.

Cu prilejul revizuirii preoților români de pe domeniile Făgăraș, Comăna și Porumbac din 3 iunie 1647, despre același preot Albu informațiile sunt similare celor înregistrate înainte cu un deceniu: „*Popa Albul și el locuiește pe o sesie iobăgească, el însuși fiind iobag; stă pe partea Doamnei (=văduvei) lui Nemes Thamas când este în sat, căci cel mai adesea stă la mănăstire*”⁸. Aceste antecedente ale mănăstirii brâncovenești constituie un nou suport pentru informația transmisă de Paul de Alep. Cu ocazia vizitei făcute în 1657 lui Preda Vornicul, cunoscutul călător nota următoarele: „*El clădește acum o mănăstire în Ungaria, căci craiul îl iubește mult și îl numește tată și se crede că stăpânește multe moșii în această țară*”⁹. Moșia Sâmbăta de Sus fusese obținută de Preda Vornicul prin zalogiri succesive pentru care a plătit mai bine de 6.000 de florini. Documentul de introducere în stăpânire din 28 septembrie 1653 aduce și o informație importantă cu privire la vechimea mănăstirii: primul dintre martorii chemați este Iosip „*Kaluger in monasterio*”, atestând existența ei înainte de sosirea lui Preda Vornicul¹⁰.

Urbariul din 1637 îl consemnează pe preotul Aldea din Arpașul de Sus, despre al cărui părinte, preot și el înainte vreme, se precizează că s-a călugărit, fiind acum foarte bătrân¹¹.

Din păcate, nici un alt document din cele cunoscute până acum nu ne mai oferă indicii cu privire la mănăstirile din Țara Făgărașului, până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Actul emis la 13 iunie 1761 de Comisiunea Aulică impune arderea tuturor mănăstirilor de lemn și distrugerea celor de piatră, iar dacă cineva s-ar opune înaltei porunci regale date de mărita comisie, „*să fie negreșit pedepsit cu moartea prin spânzurătoare sau prin pierderea capului, ca unii ce nesocotesc poruncile regești și tulbură pacea și ordinea publică*”¹².

Izvoarele arheologice reprezintă cu siguranță cea mai importantă sursă în cunoașterea începuturilor și trecutului unor mănăstiri. Din păcate, ea a fost doar în mică măsură valorificată.¹³

În unele cazuri (Dejani, Streza Cârțișoara), refacerea mănăstirilor pe vechile amplasamente a condus la distrugerea vestigiilor, fără ca acestea să fi fost studiate în prealabil. Vestigiile mănăstirii din hotarul de sus al satului Drăguș au fost distruse în urma înglobării locului respectiv în livada pomicolă înființată în localitate. La Berivoi Mari, ruinele mănăstirii au fost distruse de o viitură a râului Berivoi în 1985. Aici au fost identificate două cruci funerare din piatră păstrate fragmentar. Pe una dintre ele se poate descifra: „*Aici se odihnește (ieromona) hul...*”. (foto 1)

Izvoarele cartografice sunt puține și destul de târzii. Importante sunt hărțile militare din secolele XVIII-XIX care furnizează date cu privire la amplasamentul unor mănăstiri, poziția lor față de cursurile de apă și drumurile țării, precum și existența unor hidronime sau toponime ce pot fi puse în legătură cu aceste lăcașuri¹⁴.

Date importante ne sunt furnizate și de ridicările topografice austro-ungare care se păstrează în arhivele unor comune, precum și de hărțile topografice mai noi care au meritul de a fi înregistrat în special unele hidronime sau toponime, precum „*pârâul mănăstirii*” (Recea, Dejani), „*între pâraiele mănăstirii*” (Drăguș), „*lângă chilia*” (Lisa), „*moara popilor*” (Drăguș) etc.

Harta militară austriacă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea

marchează prezența unor edificii sau a unor locuri care sunt desemnate cu toponimul „Monastira”. Aflate pe teritoriile mai multor sate, aceste toponime dovedesc faptul că o parte din mănăstirile făgărașene, fie au fost ocolite de distrugerile din 1761, fie au fost refăcute la scurt timp după această dată, constituind totodată și un important punct de reper.

Cel mai important edificiu este cel de la Sâmbăta de Sus, în imediata apropiere a văii cu același nume. Despre mănăstirea de aici avem certitudinea că nu a fost distrusă în 1761, probabil și datorită intervențiilor făcute în favoarea ei de familia Brâncoveanu. La 1769 episcopul unit Atanasie Rednic consemna în protocolul întocmit cu prilejul unei vizite canonice despre monahii mănăstirii că sunt „*răi schismatici*”¹⁵. Tot în acest an a venit la mănăstire un călugăr de la Ierusalim, care a sfințit biserica ortodoxă din Voivodenii Mici, împreună cu protopopul ortodox din Sâmbăta de Sus¹⁶. Treisprezece ani mai târziu episcopul Grigorie Maior scrie comandamentului general din Sibiu următoarele: „*Dacă fac abstracție de la schitul Silvașul de Sus din districtul Hațegului, nu mai există, pe cât știu, nicăieri altundeva eremiți sau călugări de acest fel sub jurisdicțiunea mea. Dar mă întorc la mănăstirea neunită de rit grec, de la Sâmbăta de Sus, cel mai mare luptător contra întregii uniri și reamintesc cu plecăciune Excelenței Voastre cele ce vi le-am scris adesea cerând dărâmarea din temelie a celui lăcaș pădureț*”¹⁷. Mănăstirea va fi distrusă în 1785, fără ca de această dată să se mai țină cont de intervenția la guvern din ziua de 10 septembrie a aceluiași an a boierilor ctitori și proprietari Nicolae și Efrem Brâncoveanu¹⁸.

Probabil moara de scânduri (Sag Mühl) marcată pe harta austriacă, pe valea Sâmbetei în imediata vecinătate a mănăstirii, era una din funcțiunile cu importanță economică ale acesteia.

Toponimul „Monastira” este prezent și în hotarul altor sate, de obicei în partea superioară a unor cursuri de apă: la Scorei (pe Valea Opatului), la Streza Cârțișoara (pe pâraul Seaca), la Arpașul de Sus (pe pâraul Goștaia), la Netot (pe pâraul Netotel), la Recea (pe pâraul Racovița) sau Șinca Veche (pe dealul Pleșu, lângă pâraul Cetățuia).

Harta militară austriacă consemnează și un hidronim important: pâraul „Călugărița” (Kalugeritza), afluent al râului Lunca (Lunka) ce străbate hotarul satului Copăcel. Cu toate că nu deținem până în prezent nici o informație care să ateste prezența în teritoriul acestui sat a vreunei mănăstiri, hidronimul menționat poate fi pus în legătură cu existența în trecut a unei viețuiri monahale.

La Arpașu de Jos, harta austro-ungară consemnează existența unui mic așezământ monahal desemnat cu toponimul de „Monasteria”. Locul mănăstirii se află într-o frumoasă dumbravă de stejari, lângă „Dealul Podeiu”, încadrat de două văi: „Valea Girloțelu cu apă” spre răsărit și „Girloțelu secu” înspre apus.

Pe teritoriul satului Mărgineni este consemnat toponimul „La Mănăstire”. Locul situat pe un frumos platou, este încadrat înspre răsărit de „Piscul Prislopul”, iar înspre apus de „Iazul Mărginenilor”, pârau ce constituie granița naturală dintre teritoriile aferente satului menționat și cele ale Sebeșului.

Dovada că locul pe care a fost ridicată Mănăstirea Sâmbăta de Sus era probabil locuit în secolul al XIX-lea, o găsim în același izvor cartografic, care marchează vechiul amplasament situat în dreapta Văii Drăgușului cu

toponimul „Casa de la Monasteriu Sambata”.

La Șinca Veche, unul din afluenții râului Strâmba este consemnat de harta austro-ungară cu numele de „P. Monastira”¹⁹.

Pe cât de puține sunt informațiile documentare care să ateste prezența unor mănăstiri, pe atât de numeroase sunt toponimele și hidronimele ce pot fi puse în legătură cu existența unor asemenea instituții. Interesant este și faptul că astfel de denumiri sunt consemnate și în hotarele unor sate în care nu este amintită existența vreunei mănăstiri. Observația, demnă de luat în seamă, ne îndreptățește să credem, așa cum de altfel au arătat și alți autori²⁰, că ne aflăm în fața unei „explozii” a informației și nu a numărului real de așezăminte.

Foarte multe nume de locuri ce dovedesc prezența în trecut a unor așezăminte monahale s-au păstrat în conștiința populară a locuitorilor. Bucurându-se de o frecvență deosebită în Țara Făgărașului, toponimele sau hidronimele precum „Poiana Mănăstirii”, „Pârâul Mănăstirii”, „Izvorul Mănăstirii” sau „Fântâna Mănăstirii” desemnează locuri sau funcțiuni care au aparținut vechilor mănăstiri făgărașene, a căror amintire a rămas vie pentru oamenii locurilor²¹.

În vatra satului Șinca Nouă a fost identificat toponimul „La Chilian”. Locul se află pe „Pârâul Flucușeștilor”, afluent al râului „Valea Șincii”. Tradiția locală vorbește despre faptul că pe locul satului actual ar fi fost o veche așezare mănăstirească. Însăși biserica veche a satului a avut inițial rolul de biserică a mănăstirii. Chiliile călugărilor s-ar fi aflat pe locul în care mai târziu unul dintre localnici și-a ridicat gospodăria. Tocmai de aceea, locul acela se numește „La Chilian”. Această tradiție este consemnată și de mitropolitul Andrei Șaguna în lucrarea „Istoria Bisericii Ortodoxe Răsăritene Universale de la întemeierea ei până în zilele noastre” (Sibiu 1860): „... locuitorii de astăzi din Șinca Nouă au fost venit din Șinca Vechiă, ca lângă mănăstire să-și facă casă, și așa s-au făcut satul Șinca Nouă și că biserica lor este chiar cea a călugărilor” (pag 117-118)²². El primește aceste informații prin protopopul Făgărașului, Ioan Petru Popescu, și prin parohii din Șinca Nouă, Gheorghiu Flucuș și Nestor Popa. Dovada că pe locul bisericii de lemn din localitate a fost inițial biserică mănăstirească o găsim în inscripția de pe icoana Sfântului Ioan Botezătorul din interiorul bisericii: „†Zugrăvit-u-s-au aceste sfinte icoane pe toată cheltuiala și osteneala și sudoarea sfinției sale ieromonah Ștefan (...) Sfintei Biserici sfinte, pe Valea Șincii. Întru veșnica pomenire”. (foto 2)

Toponimul „Poiana mănăstirii” desemnează un teren cositor ce se află pe „Valea Strâmbei”, astăzi aparținând de localitatea Șinca Veche. Poiana este situată într-un defileu al Dealului Strâmba format de pârâul ce se cheamă „Pârâul Mănăstirii” și se lărgeste treptat fiind mărginită înspre răsărit de Răul Strâmba.

„La mănăstire” se cheamă peștera de pe dealul „Pleșu” din imediata apropiere a satului Șinca Veche. Locul mai este numit de către localnici și „Mănăstirea din peșteră”.

Conform tradiției locale, bisericuța de lemn situată pe un loc mai înalt din partea de răsărit a localității Cuciulata a aparținut în trecut vechii mănăstiri ce ființa în hotarul satului în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Această mănăstire făcea parte dintr-o rețea de așezări monahale, situate în partea de

N-E a Țării Făgărașului, alături de Comăna de Jos, Comăna de Sus și Veneția de Sus.

Despre mănăstirea din Cuciulata, avem până acum doar o singură informație din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe care Ștefan Meteș a găsit-o în Arhivele Statului din Cluj: conform urbariului statului Galați din 1758, iobagul Ioan Comșa alias Chiș Mihail cu un fiu din această localitate, în urma multor asuprii iobăgești fugie în 1750 și se așază în satul Cuciulata, locuind, în 1758, pe lângă mănăstirea de aici.

Astăzi nu se mai cunoaște cu certitudine locul unde era așezată mănăstirea. Probabil era amplasată în hotarul de sus al Cuciulatei, în pădurea dinspre Comăna de Sus, unde s-au păstrat toponimele: „poiana popii” și „izvorul crucii”.

Potrivit tradiției locale, neconfirmate însă de o altă sursă, în jurul anului 1761 biserica mănăstirii a fost mutată pe locul actual, fiind utilizată ca biserică parohială a comunității. În altar, lângă proscomidiar, se păstrează până astăzi un scaun de strănă, pe a cărei spetează de lemn se poate citi cu destul de multă dificultate datorită unei intervenții de curățare mecanică, de dată recentă, următoarele: „... scaon(ul) I S H R călugăru(lui) ...”.

Pe „Iazul Mărginenilor” din hotarul satului Mărgineni, se află un teren cositor desemnat de către localnici cu toponimul „La mănăstire”.

Pe Valea Berivoiului au fost identificate toponimele „În mănăstiri” sau „La mănăstiri”. Conscriptiile din secolul al XVIII-lea consemnează prezența în aceste locuri a două mănăstiri: una în partea dreaptă a văii, în hotarul satului Berivoii Mari, pe locul numit astăzi „Poiana mănăstirii”, cealaltă în partea stângă a văii, la doar câteva sute de metri în aval, în hotarul satului Berivoii Mici. Aici se păstrează urmele unei fântâni numite de localnici „Fântâna mănăstirii”, lângă care străjuiește un tei bătrân, „Teiul mănăstirii”.

În hotarul satului Breaza se păstrează multe nume de locuri care amintesc de viața monahală înfloritoare care a existat aici în trecut. Potrivit tradiției, în sat au funcționat 4 mănăstiri, una în partea de jos a satului²³ și 3 în zona montană.

Dintre mănăstirile din Breaza, una este situată pe locul numit „Poiana Mănăstirii” sau „Livada cu pomi” de pe „Valea Brescioarei”²⁴. Poiana este mărginită înspre răsărit de unul din brațele râului Breaza, numit „Brescioara”. Granița sudică o constituie un mic pârâiaș ce poartă numele de „Pârâul mănăstirii” care coboară din Muntele „Brescioara” al cărui perete stâncos constituie limita apuseană a poienii. Altă mănăstire se află într-o mică poiană de pe muchia Stârglinei (amplasamentul mănăstirii nu a fost încă identificat), spre apus de Muntele Brescioara. Cea de a treia mănăstire se afla pe locul numit „Fundătura Chirului” sau „Fundătura Chirianului”. În apropierea vechiului amplasament au fost identificate câteva din funcțiunile importante ale mănăstirii: urmele unei fântâni precum și un izvor, cunoscute ca „Fântâna Mănăstirii”, respectiv „Izvorul Mănăstirii”. În „Fundătură” se ajunge pornind din vatra satului înspre sud, pe „Ulița Chirianului”, se traversează râul Breaza, apoi se trece prin locurile numite „Sub lacuri” și „Colnic”.

În apropierea vechii fortificații medievale din această localitate, care se află pe locul numit „Cetate” au fost identificate alte două toponime păstrate în tradiția locală: „Rugă” și „Chilia”. Cetatea medievală ridicată pe locul unei

vechi fortificații dacice refăcute în secolul al IX-lea se află pe un promontoriu direcționat S-N și mărginit înspre răsărit și apus de „Valea Pojorții” respectiv „Valea Brescioarei”, care unindu-se în aval formează Valea Brezei.

Cu privire la toponimul „Rugă” sau „La Rugă”, tradiția locală, valorificând vechea legendă a „descălecaturii”, consideră că este locul în care Negru Vodă s-a rugat dimpreună cu supușii săi atunci când, părăsind cetatea Breza supranumită și „a lui Negru Vodă”, au trecut dincolo de munți.

În satul Lisa a existat o mănăstire consemnată de conscripția de la 1748²⁵, ca fiind ridicată pe „Poiana Palerului”. Această poiană se află în partea de sus a hotarului, pe drumul ce merge înspre munte, numindu-se și „Poiana Mănăstirii”. Cu toate că fundațiile mănăstirii nu se mai văd astăzi, în poiană se află un izvor ce se cheamă „Izvorul mănăstirii”. Terenul din partea de sus a vetrei satului este cunoscut de către localnici sub numele de „Poiana Chiliilor” sau „Lângă Chilizii”.

Și în hotarul satului Drăguș au fost identificate nume de locuri care atestă prezența în trecut a unor așezăminte monahale. Harta topografică a comunei întocmită în anul 1975 consemnează toponimul „Între pâraiele Mănăstirii”. Terenul are ca limită sudică locul numit „Capul Câmpului”, iar înspre nord dealul „Pe Dumbrăvița”. În partea de sud-vest a vetrei satului același izvor consemnează prezența altui toponim interesant, „Moara popilor”. Probabil aceasta era una din funcțiunile cu importanță economică a uneia din cele trei mănăstiri despre care avem informații sigure că au existat în hotarul satului. Faptul că mănăstirile dețineau moară nu este un lucru neobișnuit pentru așezămintele monahale din zona Făgărașului. Harta militară austriacă din anul 1769 consemnează ca una din funcțiunile Mănăstirii Sâmbăta o „moară de scânduri” (Sag Mühl). La 16 decembrie 1859, preoții Gheorghe Flucuş și Nistor Popa îi scriu episcopului Andrei Șaguna din Sibiu că *„și în locul bisericii noastre, până a nu se fi întemeiat comuna Șinca Nouă, a fost o bisericuță de lemn cu pomat și cu moară pentru călugări”*²⁶.

La Arpașul de Jos a fost identificat toponimul „La Mănăstire”, iar la Arpașul de Sus „Poiana Mănăstirii”.

La Streza Cârțișoara, cu toate că nici o sursă nu atestă prezența vreunei mănăstiri în trecut, unul din dealurile submontane este numit de către localnici „Dealul Mănăstirii”. În ultimii ani, aici s-a reactivat viața monahală pe locul mănăstirii a cărei amintire a rămas vie în conștiința localnicilor. Din păcate, o dată cu construcția edificiului, au fost distruse se pare și resturile ce au aparținut vechiului așezământ.

În legătură cu amplasarea mănăstirilor s-a considerat că acestea au fost ridicate în exclusivitate în locuri retrase, ferite de prigoana principilor calvini sau a cancelarilor austriece și austro-ungare. Cu toate că se constată o predilecție în privința amplasării în zonele submontane, datele mai noi infirmă această ipoteză. O serie de mănăstiri, care existau în secolul al XVIII-lea, se aflau în hotarul de jos al unor sate sau chiar în apropierea vetrelor lor. Este cazul uneia din cele 4 mănăstiri ce ființau în hotarul satului Breza, consemnată de conscripția din 1748 ca cea „a Vătavului”. Amplasamentul mănăstirii, ridicată pe locul fiscal, a fost identificat în dreapta Văii Breza (sau Valea Mare), într-o frumoasă livadă numită astăzi „Lunca Cornii”.

Conscripția din 1748 atestă existența unei mănăstiri în hotarul de jos al

comunei Drăguș, pe pământul boierului Tămaș Codrea și al fiscului.

Analizând toponimia Țării Făgărașului²⁷, istoriografia mai nouă a dovedit faptul că foarte multe din toponimele minore și majore din partea superioară a acestei regiuni atestă modificări ale cadrului natural al regiunii survenit în urma unor acțiuni de defrișare, concomitent cu extinderea rețelei de sate, dinspre lunca Oltului înspre zona submontană. S-a presupus astfel că localitățile din lunca Oltului sunt mai vechi, ele constituind centre din care prin fenomenul de roire s-au desprins satele de pe aliniamentele superioare. Fenomenul roirii este întărit și de corespondența toponimică a unora dintre ele: mare parte din sate au păstrat în structura numirii lor atributele „de Jos” și „de Sus”.

Prezența în imediata vecinătate a vetrelor unor sate de pe aliniamentele superioare a toponimelor ce atestă existența în trecut a unor centre monahale ar putea constitui dovada faptului că aceste puncte au fost inițial locuite de vreo mică comunitate monahală sau de niște sihaștri, în apropierea cărora, cu timpul, au apărut comunități umane stabile.

Situația mănăstirilor nu poate fi pe deplin înțeleasă fără a avea în vedere relațiile strânse cu centrele monahale de dincolo de munți, precum și sprijinul nobilimii locale reprezentată de boierii care aveau în trecut un rol hotărâtor în viața politică și economică a regiunii²⁸. De altfel nu puține sunt cazurile în care aceștia, ctitori ai unor mănăstiri sau schituri așezate pe sesiile lor boierești, ajungeau ca la bătrânețe să se călugărească și să-și petreacă restul vieții în mănăstirea ctitorită de ei pe pământul lor.

Astfel mănăstirea de la Scorei care exista în anul 1391 se afla în satul al cărui stăpân era boierul Stanciu, în același timp și egumen al așezământului.

În secolul al XVIII-lea, biserica mănăstirească din Șinca Nouă a fost ctitorită de jupanu (Bi)aca²⁹, mănăstirea de la Lisa se afla în „Poiana Palerului”³⁰, adică pe pământul boieresc al familiei Paler. Una din mănăstirile Drăgușului se afla pe pământul boierului Tămaș Codrea și al urmașului acestuia Comșa Codrea, numindu-se și „a Comșii Codrea”³¹. Pierderea ducatului și periclitarea statutului nobilimii făgărașene a avut consecințe inevitabile și asupra mănăstirilor. Până în secolul al XVIII-lea, mare parte din ele sunt amintite doar ca niște simple schituri în care se retrăgeau la bătrânețe unii din locuitorii satelor făgărașene. În anul 1726 mănăstirea de la Arpașu de Jos era locuită de o călugăriță bătrână, oarbă de un ochi și cu soțul acesteia orb și el³². La Berivoiul Mare în 1748 unul dintre călugări avea 100 de ani, altul 120 ani, iar o călugăriță bătrână era cerșetoare³³.

Multe din mănăstiri aflate acum pe pământurile unor nobili unguri sau ale fiscului sunt supuse în mod repetat ingerințelor noilor proprietari care în rare cazuri tolerau prezența acestor așezăminte. Astfel familia Teleki, fiind schitul de la Arpașul de Sus pe moșia ei, îi răpește clopotul și fânașul.

Un alt aspect notabil vizând mănăstirile din Țara Făgărașului este numărul deosebit de mare al acestora în raport cu celelalte teritorii românești. Este importantă observația că în unele sate au fost identificate mai multe mănăstiri, aflate la mică distanță unele de altele. Cele două așezăminte din hotarul de sus al satului Berivoi sunt situate foarte aproape unul de celălalt, de o parte și de alta a văii cu același nume.

În hotarul comunei Șinca Veche sunt amintite trei așezăminte mănăstirești: Pe Crețul, Pe Valea Strâmbei și pe Pârâul Plopoasa. În Șinca Nouă, patru: „Pe Valea Șincii”, „La Trestioara”, „Pe Valea Lărguța” și „În Gura Fătăciunii”. La Breaza au existat patru mănăstiri (Pe Valea Brescioarei, Pe Valea Mare, Pe Stârghina și în Fundătură), iar în Drăguș trei (Mănăstirea cea Mare, Mănăstirea lui Calota și cea a Comșii Codrea).

Un indiciu referitor la numărul mare de locașuri care existau în acea zonă, uneori chiar în hotarul aceluiași sat, poate fi oferit de modul în care ele erau poziționate pe teren. Spre exemplu, între amplasamentele vechilor lăcașuri de la Breaza există poteci de legătură care sunt cunoscute și folosite chiar și în ziua de astăzi. Din locul numit „Poiana Mănăstirii” pornește un traseu care traversează culmea Brescioarei și ajunge pe Stârghina, locul unei mănăstiri. De la Stârghina, poteca își continuă cursul până la locul numit „Fundătură”, unde a existat o mănăstire. Putem astfel spune că aceste „mănăstiri” funcționau ca un mic ansamblu monahal, a cărui viață călugărească se desfășura în mai multe puncte. Din locul numit „Fundătură” de la Breaza, cărarea duce înspre apus până în locul numit „Poiana Palerului” sau „Poiana Mănăstirii” din hotarul satului Lisa.

Această situație nu este specifică doar în cazul Brezei, ci este elocventă pentru înțelegerea întregului fenomen mănăstiresc făgărășean: puzderia de mănăstioare și schituri care împânzesc văile și dealurile submontane din hotarele unor sate, constituie de fapt un amplu ansamblu monahal a cărui povățuire duhovnicească era asigurată de unul sau mai multe centre. În secolul al XVIII-lea, mănăstirea care a avut un rol determinant pentru viața bisericească a călugărilor și a tuturor locuitorilor Țării Făgărașului a fost ctitoria brâncovenească de la Sâmbăta de Sus. Episcopul unit Atanasie Rednic, însemna la 1769 despre călugării acestei mănăstiri că sunt „răi schismatici”³⁴. Într-o scrisoare a aceluiași episcop, din 5 martie 1772, către guvernul Ardealului se spune că prințul Brâncoveanu din acel timp trimitea prin călugări - veniți din Țara Românească la mănăstirea din Sâmbăta de Sus - multe cărți bisericești pe care apoi le împrăstiau în tot Ardealul³⁵. Episcopul Grigorie Maior condamnă în aspre cuvinte îndărătnicia călugărilor de la Sâmbăta de Sus, care cu nici un preț nu vroiau să se despartă de legea strămoșească și lucrau, după putință, ca românii să n-o părăsească și cei trecuți să se întoarcă la vechea credință a părinților. În 19 aprilie 1782, același episcop scrie comandamentului general din Sibiu: „[. . .]. Dar mă întorc la mănăstirea neunită de rit grec, de la Sâmbăta de Sus, cel mai mare luptător contra întregii uniri și reamintesc cu plecăciune Excelenței Voastre cele ce vi le-am scris adesea cerând dărâmarea din temelie a acelui locaș pădureț”³⁶.

Un alt centru important era una din mănăstirile de la Șinca, în partea răsăriteană a Țării Făgărașului. În scrisoarea adresată generalului Preiss, Grigore Maior scrie următoarele: „nedărâmarea și restaurarea mănăstirii schismatice din Șinca scandalizează întreagă Țara Oltului”³⁷.

La 16 decembrie 1859 parohii Gheorghe Flucuş și Nistor Popa din Șinca Nouă, scriu mitropolitului Șaguna în legătură cu mănăstirile din această localitate că : „. . . La aceste schituri a fost venit tinerime din tot Ardealul la învățătură, unde a fost învățând de la călugări”³⁸.

P.P. Aaron, scrie în 19 aprilie 1749 în legătură cu cele două centre menționate: „... Rămâne deci, că aceste două localități mai sus specificate fiind piatră de poticnire, scandal și suprem pericol pentru sacra religie unită nu numai în districtul Făgăraș ci, prin faima lor și în locuri mai îndepărtate, înalta secție catolică trebuie să se îngrijească cu religiozitate și de remedii extreme”.

Conscripția din anul 1750 a satului Drăguș ne oferă un indiciu privind modul în care s-au format aceste ansambluri mănăstirești. În acest an sunt consemnate în hotarul satului trei mănăstiri: „Mănăstirea cea mare și bătrână”, „Mănăstirea lui Calotă” și „Mănăstirea Comșii Codrea”. Numele sub care sunt consemnate arată că ultimele două lăcașuri sunt ctitorii ulterioare primei mănăstiri „mari și bătrâne”. Probabil ctitorii lor erau chiar boierii Calotă și Teodor Codrea, care au ridicat cele două lăcașuri pe părțile lor din boiernatul satului, afiliate mănăstirii celei mari și bătrâne.

În secolul al XVIII-lea viețuitorii acestor schituri, erau chiar boierii sau iobagii satelor pe hotarul cărora erau ridicate modestele lăcașuri de rugăciune, în care obișnuiau să se retragă și să viețuiască potrivit rânduielilor monahale, fiind călăuziți pe această cale de marii duhovnici pe care îi aveau fie la unele din mănăstirile făgărășene³⁹, fie la vreuna din mănăstirile de dincolo de munți.

Conscripțiile veacului al XVIII-lea dau numele multor iobagi care, datorită îndatoririlor iobăgești pe care nu le puteau onora, fugeau, trăind pe lângă vreunul din schiturile făgărășene. În anul 1758, pe lângă mănăstirea „Stirmina” din Breaza trăiau și doi zilieri ai vătafului Bucur Toma: Neagoi și Radu Muntean. Mănăstirea avea un călugăr, pe Stanciu Muntean, probabil rudă cu ceilalți doi⁴⁰. La 1758 pe lângă mănăstirea din Bucium îi găsim și pe iobagii Iacob Linolța cu fiul său Bucur, fugiți în 1742 de greutățile iobăgești din Hârseni⁴¹.

La schitul Căciulata s-a retras iobagul Ioan Comșa, alias Chiș Mihai, cu un fiu din Galați⁴². În mănăstirea „veche și bătrână” a Drăgușului viețuiau iobagii fugiți Alde Zârnovan din Pojorta și Iuon Neagu din Ucea de Sus. La una din mănăstirile din Șinca Nouă era călugăr și preot al mănăstirii în 1748 iobagul și hagiul popa Avram, care fusese la Ierusalim⁴³.

În concluzie, putem spune că viața monahală făgărășeană, așa cum o cunoaștem astăzi pe baza informațiilor din secolul al XVIII-lea, s-a dezvoltat pe fundamentul unor vechi așezări mănăstirești ce au apărut în peisajul eclesial local, încă din primii ani ai pătrunderii creștinismului pe aceste meleaguri. Susținute în permanență de boierimea locală, iar mai târziu de domnii Țării Românești, aceste centre au avut o influență covârșitoare asupra întregii zone, dovedindu-se prin activitatea lor a fi importante puncte de legătură între românii de pe cele două laturi ale Carpaților. Condițiile economice, sociale și religioase dificile întâmpinate de românii făgărășeni o dată cu pierderea ducatului de către domnii Țării Românești, au determinat apariția unui fenomen inedit în peisajul monahal românesc: lipsite de sprijinul clasei conducătoare, de domeniile considerabile ale instituțiilor omoloage din celelalte țări românești, mănăstirile făgărășene s-au dezvoltat ca un ansamblu încheiat de mici schituri a căror viață duhovnicească era coordonată de către duhovnicii din vechile ctitorii, sau de către cei din mănăstirile din Țara

Românească. Puzderia de schituri și mănăstioare ce împânzesc toate văile și dealurile submontane din Țara Făgărașului, erau modeste ctitorii ale unor boieri sau locuitori ai satelor făgărășene care, călugărindu-se au ridicat pe pământurile lucrate de ei mici edificii în care se retrăgeau adesea în post și rugăciune. Dar importanța majoră a acestor lăcașuri stă în faptul că ele, prin simplii lor viețuitori, au menținut trează conștiința ortodoxă a românilor din acest ținut precum și legăturile neîntrerupte cu românii de dincolo de munți, atât pe parcursul întregului ev mediu, cât și după aceea.

VESTIGES DU PASSÉ MONASTIQUE DU PAYS DE FĂGĂRAȘ (RÉSUMÉ)

La vie monacale, telle qu'on connaît de nos jours, conformément aux informations du XVIII-e siècle, s'est épanouie grâce aux vieux habitats attestés, lors de la pénétration du christianisme dans ces parages. Soutenus d'une manière constante par les boïards locaux et ensuite par les princes régnants de la Valachie, ces centres ont eu une influence accablante sur l'entière zone. À ce sujet-ci, ils ont maintenu un étroit bien avec les Roumains des deux versants des Carpates. Les conditions économiques, sociales et religieuses difficiles subies par les Roumains de Făgăraș, une fois que les princes régnants de la Valachie ont perdu le duché, ont porté à l'apparition d'un phénomène inédit dans le paysage monacal roumain: dépourvu de l'appui de la classe dirigeante, des domaines vastes homologues des autres pays roumains, les monastères de Făgăraș se sont développés en tant qu'un ensemble cristallisé d'ermitages, dont la vie spirituelle était coordonnée par les confesseurs des vieux établissements ou par ceux des monastères de la Valachie. La multitude d'ermitages et monastères qui couvrent les vallées et les collines sous – montagneuses du Pays de Făgăraș étaient de simples établissements des boïards ou habitants des villages qui, entrés dans les ordres, ont fait bâtir sur les superficies labourées par eux – mêmes, des édifices où ils se retiraient afin de jeûner et faire leurs dévotions. Mais l'importance majeure de ces établissements réside dans le fait que grâce aux moines, ils ont maintenu vive la conscience orthodoxe des Roumains de cette contrée de même que les liens ininterrompus avec les Roumains d'au – delà de la montagne durant le Moyen-Âge et après, de même.

Note

- ¹ A. Lukács – *Antecedentele mănăstirii brâncovenești de la Sâmbăta de Sus*, Revista de Istorie II, 9-10, 1991, p. 587
- ² A. Lukács – *Țara Făgărașului în Evul Mediu – secolele XIII-XVI*, București 1999, p. 11
- ³ Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească, I, București 1966, p. 36-39. Documentul s-a păstrat doar într-o traducere în limba latină din secolul al XVIII-lea. Încă de la publicare, editorii și-au exprimat îndoiala cu privire la autenticitatea sa. Motivul invocat a fost prezența a numeroase toponime,

- precum și descrierea amănunțită a hotărnicilor, lucru nefiresc pentru cancelaria Țării Românești în secolele XIV-XV. Cu toate că documentul a suferit o interpolare ulterioară, autenticitatea sa nu mai este pusă astăzi la îndoială. Modificările introduse în textul de bază care constau în prezentarea detaliată a hotarelor Scoreiului, s-au efectuat pe fondul conflictelor dintre boierii din Scorei și cei din satul vecin Sărata, pe seama unei părți din boieronatul acestui sat. (A. Lukács – *Documente false și interpolate privind Țara Făgărașului în secolele XIII-XV*, „In honorem Radu Manolesco emeritae”, București, 1996, p. 101-102)
- ⁴ A. Lukács – *Țara Făgărașului în Evul Mediu – secolele XIII-XVI*, București 1999, p. 84
- ⁵ Șt. Meteș – *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1936, p. 96-97
- ⁶ A. Lukács – *Antecedentele mănăstirii brâncovenești de la Sâmbăta de Sus*, Revista de Istorie II 9-10, București, 1991, p.588
- ⁷ *Ibidem*, p.588-589
- ⁸ *Ibidem*, p.589
- ⁹ *Ibidem*.
- ¹⁰ Idem., Originile stăpânirii brâncovenești la Sâmbăta de Sus. Documente inedite, în Acta Transylvanica. Anuarul Centrului de Istorie a Transilvaniei, Vol. I (2004), București 2004, p. 233-234, 246-248.
- ¹¹ *Ibidem*, p.588
- ¹² Șt. Meteș, *Op.cit.*, p. LXXVI
- ¹³ Câteva fragmente ceramice care provin de la sondajele arheologice efectuate la Sâmbăta de Sus și Bucium în anul 1984 au fost reproduse în studiul doamnei Ligia Fulga *Centre de olari din Țara Oltului în secolele XVII-XVIII*, în Centr de olari din sud-estul Transilvaniei. Catalog de expoziție, Vol. I, Sf. Gheorghe 1997-1998, fig. 4,5,6, p. 23-24.
- ¹⁴ Hărțile austriece au fost consultate prin bunăvoința domnului prof. Antal Lukács, de la Facultatea de Istorie a Universității București, căruia îi mulțumim și pe această cale. Harta militară austriacă din secolul al XVIII-lea, a fost publicată în anexele lucrării „Țara Făgărașului în Evul Mediu-secolele XIII-XVI”, București, 1999.
- ¹⁵ Șt. Meteș – *Op.cit.*, p. 88.
- ¹⁶ *Ibidem*.
- ¹⁷ *Ibidem*, p.89
- ¹⁸ *Ibidem*, p.89-90
- ¹⁹ Referitor la mănăstirea care a existat în acest loc, preoții Gheorghiu Flucuș și Nistor Popa din Șinca Nouă scriu mitropolitului Andrei Șaguna la 16 decembrie 1859 următoarele: „[este] și o biserică în păraul mănăstirii, numit Strâmbă, unde eară se sluja Sânta Liturghie de către călugări” (Il. Pușcariu, Documente pentru limbă și istorie I, Sibiu, 1889, p.392).
- ²⁰ A. Lukács – *Antecedentele mănăstirii brâncovenești de la Sâmbăta de Sus*, Revista de Istorie, II, 9-10, București 1991, p.587.
- ²¹ Date importante ne-au fost furnizate în teren de către preot Aurel Răduleț pentru zona Berivoi, preot Mircea Comșa, paroh în Cuciulata, profesor Ioan Debu (Șinca Nouă nr. 331) pentru zona Șinca, profesor Mihai Goian (Breaza nr. 204) pentru zona Breaza.
- ²² Alegerea locului bisericii pe locul unei foste mănăstiri, a dat naștere afirmației

că edificiul ar fi fost chiar biserica reparată a fostei mănăstiri. Dar așa cum a arătat Ioana Cristache Panait, biserica a fost ridicată abia între anii 1762 și 1770, păstrându-se doar locul vechii mănăstiri: într-un act emis la 30 decembrie 1770, protopopul Constantin Ivanovici cere de la Atanasie Rednic îngăduința de a se folosi de biserica de lemn din Șinca Veche pe care la părăsirea satului „neuniții n-au vrut să o ia sau să o strice, fiind biserică așezată cu temei bun și au lăsat-o în sat”, adăugând fără putință de tăgadă că „și ei fiind așezați la loc cu pădure și-au făcut altă biserică în locul unei mănăstiri” („*Datarea bisericii de lemn din Șinca Nouă*”, în „Monumente istorice. Studii și lucrări de restaurare”, București 1967, p. 162-164).

²³ Amintită de conscripția din 1748, se afla pe pământul fiscal, fiind numită a „Vătavului” (A. Bunea, Episcopii P.P. Aron și Dionisie Novacovici, Blaj, 1902, p. 332)

²⁴ La 1748 se numea „a lui Mănișor”, fiind ridicată pe pământul fiscalului

²⁵ A. Bunea, *Op. cit.*, p. 333.

²⁶ Il. Pușcariu - *Op.cit.*I, Sibiu 1889, p.392.

²⁷ I. Ciupea - *Observații asupra toponimiei și antroponimiei din Țara Făgărașului*, Acta Musei Napocensis XXIV-XXV, Cluj-Napoca, 1987-1988, p.277-299

²⁸ În perioada ducatului, starea înfloritoare a boierimii făgărașene, este evidențiată de numărul considerabil al întăririlor de sate, cu titlul de ocină veșnică și scutită de obligații, pe care voievozii munteni le-au acordat în această perioadă de circa un secol. Cele nouă documente cunoscute până acum reprezintă la o primă vedere o cifră mică, dar prin ele domnii Țării Românești, reglau relațiile patrimoniale a nu mai puțin de 26 sate făgărașene (A. Lukács, Țara Făgărașului în Evul Mediu-secolele XIII-XVI, București, 1999, p.113)

²⁹ V. Literat - *Biserici vechi românești din Țara Oltului*, Cluj-Napoca 1996, p.21

³⁰ Șt. Meteș, *Op.cit.*, p.81

³¹ *Ibidem*, p.81

³² *Ibidem*, p.75

³³ *Ibidem*, p.76

³⁴ *Ibidem*, p. 88.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p.89

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Il. Pușcariu, *Op. cit.*, p.392

³⁹ Printre viețuitorii acestor mănăstiri sunt cunoscuți călugări a căror faimă, prin preocupările și viața lor deosebită, a depășit granițele Țării Făgărașului. Amintim aici pe ieromonahul Ambrozie din mănăstirea Bucium care a scris în 1737 „Viețile sfinților”, pe preotul călugăr Isaia Tempea de origine din Mărgineni, retras la mănăstirea Bucium, care a călătorit la Ierusalim (de unde i se zicea și hagiul), „logofătul Matei Voileanu gramaticul” retras la mănăstirea cea veche de la Drăguș sau pe egumenul Visarion de la Sâmbăta de Sus, autorul unei broșuri de polemică teologică cu privire la legea unită.

⁴⁰ Meteș, *Op. cit.*, p. 77

⁴¹ *Ibidem*, p.78

⁴² *Ibidem*, p.79

⁴³ *Ibidem*, p.97